

Mehmet Akif Ersoy’da Geri Kalmışlık ve Kalkınma Problemi (Safahat Örneği)

Yrd. Doç. Dr. Satılmış ÖZ*

Özet

Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşamış olan Mehmet Akif Ersoy şiirlerinde toplumsal olay ve olgularla ilgilenmiş, sosyal problemleri araştırmış ve onlara yönelik çözüm önerilerinde bulunmuştur. Akif’in çalışmalarının önemli bir kısmını toplumsal olaylar ve olgular oluşturmaktadır. Onlardan birisi de geri kalmışlık ve kalkınma problemidir. Bu çalışmamızda Akif’e göre Osmanlı’nın dolayısıyla İslam âleminin geri kalmasının nedenleri ve Akif’in kalkınmaya yönelik çözüm önerileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akif, ekonomi, kalkınma, bütünleşme, Osmanlı

Backwardness and Development Problem in Mehmet Akif Ersoy (Example Safahat)

Abstract

Mehmet Akif Ersoy who lived in the final years of Ottoman Empire and first years of the republic dealt with social events and facts in his poems, researched the social problems and made suggestions related with their solutions. Majority of Akif’s studies consist of social events and facts. One of these is backwardness and development problem. In our study the reasons of backwardness in Islamic world according to Akif and his solution suggestions related with development were examined.

Key Words: Akif, economy, development, integration, Ottoman

* Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Yozgat, satilmisoz@hotmail.com.

Giriş

Büyük düşünürlerin görüşleri ve fikirleri üzerinde durma sıklığı ile toplumsal problemlerin çözümü arasında doğrusal bir ilişkinin var olduğu kabul edilmektedir.¹ Mehmet Akif Ersoy Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk döneminde yetişmiş olan önemli düşünürlerdendir. Onun fikirleri ve görüşleri toplumsal problemlerin tespiti ve çözümü açısından önem arz etmektedir. O eserlerinde genel olarak toplumsal problemleri konu edinmiştir. Bu çalışmamızın problemini de Osmanlı'nın dolayısıyla İslam âleminin geri kalmasına etki eden toplumsal ve dinî olay ve olguların neler olduğunun tespit edilmesi ile kalkınmaya yönelik yapılabilecek çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışma yapılırken Mehmet Akif Ersoy'un Safahat isimli eseri esas alınmış olup onun dışında kalan eserleri baz alınmamıştır. Ancak diğer eserlerinde de genel olarak aynı problemlerden ve buna yönelik çözüm önerilerinden bahsettiği görülmektedir. Çalışma esnasında metin içerisinde geçen ve Akif'e ait olan tanımlamaların *italik* olarak yazılmasına özen gösterilmiştir. Mehmet Akif Ersoy 1873 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1936 yılında yine İstanbul'da vefat etmiştir. Babası aslen Arnavut kökenli olup küçük yaşlarda İstanbul'a gelmiş ve Fatih medresesinde müderrisliğe kadar yükselmiştir. Annesi ise Buhara kökenli olup Tokatlı bir aileye mensuptur. İlk eğitim öğretim hayatına babasının müderrisliğinde başlayan Akif, 1893 yılında veterinerlik fakültesinden mezun olmuş ve 20 yıl veterinerlik mesleğini icra etmiştir. Halkalı Baytar Mektebi ve İstanbul Edebiyat Fakültesinde hocalık da yapan Akif, İstiklal Savaşını yapan ilk mecliste (1920-1923) Burdur milletvekili olarak yer almıştır. 1925 -1936 yılları arasında Mısır'da kalmış ve bu süre zarfında Türkçe öğretmenliği yapmıştır. İstiklal Marşımızın şairi olan

*Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yozgat, satilmisoz@hotmail.com.

¹ Hüsnü Ezber Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1997), s. 21.

Mehmet Akif Ersoy ülkemizde genellikle *Safahat*'ı ile tanınmaktadır. Ancak onun safahat dışında kalmış olan bazı şiirlerinin yanı sıra, Kuran'ı Kerim meali, tefsirler, vaazlar, makaleler, mektuplar ve tercümelemlerden oluşan eserleri de mevcuttur. Bunların bir kısmı Sebilürreşâd ve Sırâtımüstakîm mecmualarında yayınlanmıştır.¹

Âkif'in yaşadığı dönemin özellikleri, onun toplumsal olaylara bakış açısını belirleyici olması bakımından önemlidir. Zira o Osmanlı toplumunda, sosyolojik özellikleri bakımından farklılıklar arz eden, Tanzimat ve Cumhuriyet arası geçiş döneminde yaşamıştır. 18. yüzyıldan sonra, Batı medeniyeti karşısında, başka alanlarla birlikte, özellikle askerî, siyasî ve iktisadî alanda da zayıflayan Osmanlı Devleti'nin 1774'de imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile artık içişlerine müdahale ettirecek kadar zayıflaması, 1798'de Napoleon'un Mısır'ı işgali ve süregelen Girit ayaklanmaları, İngilizlerin 1852'de yoğun Müslüman nüfusu barındıran Hindistan'ı işgal etmesi ile Afganistan'da politik kargaşalar çıkararak nüfuzu elde etmesi ve Afrika'nın işgal edilmesi Müslümanlarda büyük bir travmaya neden olmuştu. Müslümanlar İslam dünyasının niçin böylesine gerilediği, bu durumdan nasıl kurtulacakları sorularına cevaplar arıyorlardı.² Bunun sonucunda "yeniden istikrara kavuşmak, galip devletleri takip etmekle mümkündür" fikri ağırlık kazandı ve öncelikle ordunun batı tarzında ıslah edilmesi, daha sonra eğitim, siyasî rejim, devletin işleyişi, gündelik hayatın düzenlenmesi gibi birçok alanda ıslah çalışmalarına başlandı. Netice itibarıyla batıya karşı büyük bir hayranlık ve bunun beslediği olumsuz duygular Müslümanlar arasında hâkim olmaya başladı. Bunlara ek olarak batı dünyası

¹ Bkz. M.Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013; Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Haz. M.Ertuğrul Düzdağ), Nesil yay., İstanbul 2011; Mehmet Akif Ersoy, *Düzyazılar, Makaleler, Tefsirler, Vaazlar* (Haz. A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2010; Ekrem Ayan, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı*, http://www.mehmetakifersoy.com/makale_detay.php?makaleid=134, Er. Tar. 01.02.2014.

² Fatma Bostan Ünsal, "Mehmet Akif Ersoy", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce-İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, IV, 72.

oryantalizm ve misyonerlik faaliyetleri ile Müslümanlara çok yönlü olarak, dinî, ilmî ve fikrî saldırılarda bulunuyordu.¹ Bu dönem İslâm dünyası ve onun temsilcisi konumunda olan Osmanlı Devleti'nin en buhranlı ve bunalımlı dönemleridir. Cihan İmparatorluğu parçalanma ve yıkılma devrini yaşamaktadır. Altı asır yaşamış, İran içerisinden Fas'a, Orta Avrupa'dan Habeşistan'a kadar uzanan, muazzam imparatorluğun sınırları daralmış, iktisadi ve içtimai hayat çöküşün son demlerini yaşıyordu.²

Modernist bir Müslüman olarak tanımlanan³ Mehmet Akif Ersoy'un fikri olarak Cemalettin Efgani ve Muhammed Abduh'tan etkilendiği kabul edilmektedir. Bununla birlikte yaşadıkları dönem itibariyle İslam âleminin genel durumu fikri anlamda birliktelik sağlamaları için bir gerekçe olabileceği, ancak Akif'in bu iki İslam âliminden farklı olarak, İslam'ın genel sistemine farklı bir bakış açısı ve yorum getirme ve bu fikirleri ülkemizde yayma düşüncesinde olmayıp, İslam ruhunun yaşadığı toplumda canlanması düşüncesinde olduğu da ifade edilmektedir.⁴

Akif'in genel olarak tüm eserlerinde dinin sübjektif yönüyle değil objektif yönüyle ilgilendiği görülmektedir. O dinin teorik kısmı ile değil, pratik kısmı ile ilgilenmiş ve din ile toplumun karşılıklı etkileşimini ön plana alarak bazı tespitlerde bulunmuştur. Onun dine bakışı sadece kendisinin kurtuluşu değil İslam ümmetinin kurtuluşuna yöneliktir.⁵ Ona göre toplumun içine düştüğü durumdan kurtulmasının yegâne çaresi dindir. Dinin teorisinin

¹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, I, 20.

² Zeki Arslantürk, "Mehmet Âkif'te İçtimai Nizam", *Gazi Ün., Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2,1(1989), s. 101 ; Mehmet Bayyigit, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1999), s. 54.

³ Mahmut Arslan, "Türkiye'de İslam ve Çalışma Ahlakı Değerleri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1, 2 (2003), s. 10.

⁴ Sezai Karakoç, *Mehmed Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2007, s. 22- 24.

⁵ Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Dergah Yay., İstanbul 2006, s. 44.

doğru bir şekilde anlaşılması ve pratiğe dökülmesi toplumsal kurtuluşu gerçekleştirecektir.¹

Mehmet Akif'in öncelikle Weberci bir çizgiden hareketle toplumsal gelişmeyi, dinin dünyaya bakışında aradığı iddia edilmektedir.² Bunun yanında kaderciliğin yayılması sonucunda, tevekkül bilinci ile dünyaya yönelen insanların pasif bir tutum içerisine girdikleri, dinin çalışmayı emretmesine rağmen, bu anlayışın getirdiği hurafeler nedeniyle Müslümanların hem doğru değerlerden saptıkları, hem de çalışmayı bıraktıkları ifade edilmektedir.³ Aynı şekilde Akif'in Asım'la müşahhaslaşan aktif insan tipinin, Weber'in aktif ziyaretçi olarak tanımladığı ve Kapitalizmin oluşumunda temel rol oynayan Protestanlığın Kalvinci kanatınca temsil edilen tipe benzediği belirtilmektedir.⁴ Ancak onun tüm eserlerine genel olarak bakıldığında zaman Weberci bir tavırdan ziyade, Ülgener'in iktisadî ahlak ile iktisadî zihniyet ayrımında ifadesini bulan tanımlamaya daha yakın olduğu görülür. Çünkü o, her ne kadar Ülgener'de olduğu gibi iktisadî ahlak ile iktisadî zihniyet ayrımı yapmasa da, yaşanan problemlerin dinin teorisinden değil, dindarların zihniyetlerinden kaynaklandığını kabul etmektedir.

Osmanlı'nın son döneminde yaşanan ve sosyal kurumların tamamında görülen sıkıntılardan çıkış için genel olarak üç ana akımın benimsendiği görülmektedir. Bunlar, Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılık olarak özetlenmektedir.⁵ Batıcılar Osmanlı'nın içine düşmüş olduğu sıkıntılardan kurtulması için Batının ilerlemelerinden

¹ Ahmet Faruk Kılıç, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 87.

² Ergün Yıldırım, "Toplumsal Gelişme Açısından Protestanlık ve İslam", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2005), s. 60.

³ Yıldırım, "Toplumsal Gelişme Açısından Protestanlık ve İslam", s. 61.

⁴ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 25.

⁵ Bkz. İlknur Meşe, "Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Yenilikçi Tavrılar", *Muhafazakar Düşünce*, 3, 9-10(2006), s.125-147; Mehmet Bayyigit, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1999), s. 55.

faydalanılması gerektiğini savunuyorlardı. Türkçüler ise, Türk milletini temsil eden ulus devlet modelini arzuluyorlardı.¹ Mehmet Akif'in de içerisinde olduğu İslamcıların öne çıkan temel vurguları ise "tecdit, ittihat ve terakkidir". Genel olarak İslam'ın kalkınmaya engel olmadığını, Batı'nın kalkınmasının temelinde dahi İslam'ın tarihi süreç içerisinde üretmiş olduğu birikimin katkısının büyük olduğunu ifade ediyorlardı.²

Genel olarak İktisadi hayatın dış politikadan ve kültürden ayrı ve bağımsız düşünülebilmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir. Her iktisadi davranışın onu şekillendiren kültürel bir arka planının varlığı kabul edilmektedir.³ Mehmet Akif Ersoy'un da yaşadığı dönemin konjonktürel yapısından etkilendiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde Mehmet Akif Ersoy, şiir dilini sosyo-kültürel meselelerde fayda sağlayan önemli bir vasıta olarak görmüştür. İçinde bulunduğu toplumun tüm meseleleri ile olduğu gibi iktisadi meseleleri ile de ilgilenmiştir. Geri kalmışlığın toplumsal ve dini nedenlerini şiir diliyle ifade etmiş ve sosyal problemlerin çözümü ile kalkınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Mehmet Akif Ersoy'a Göre Geri Kalmışlığın Nedenleri

Mehmet Akif Ersoy'a göre geri kalmışlığın nedenlerini tembellik, cehalet, İslam'dan Kuran'dan uzaklaşma, kavmiyet, yozlaşma, ilmi eksiklikler şeklinde sıralamak mümkün olmakla birlikte, iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birisi toplumsal nedenler diğeri ise dinî nedenlerdir.

¹ Meşe, "Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Yenilikçi Tavrılar", s. 138-141.

² Ömer Karaoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar ve İktisat Tasavvuru" *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 41 (2009), s. 74.

³ Mustafa E. Erkal, "İktisat Kaynaklı Misyonerlik ve Diyalog", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 34 (2006), s. 1-2.

Toplumsal Nedenler

Mehmet Akif Ersoy'un Osmanlı'nın dolayısıyla İslam âleminin geri kalmasının nedenlerinin başında toplumsal olanları zikrettiği görülür. Bu nedenlerin başında da cehaleti belirtir. Cehaleti felaketlerin başı olarak görür ve mektepsizliği tüm Osmanlı milletlerinin bu akıbete uğramalarının başlıca nedeni olarak belirtir.¹ O Müslüman unsurların geri kalmışlığından ve cehaletinden bahsetmekte² ve memlekette medrese ve mekteplerin yeterince olmamasından yakınmaktadır.³ Diğer taraftan halk ile mütefekkir tabakanın arasının açıldığını, bunun da, mütefekkir tabakanın taşkınlıkları neticesinde, halkın fen okumanın fesada sebep olduğunu düşünmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴ Aynı şekilde *üdebânın* da *bayağı mahlûklar* olduğunu, eski divanların ve yeni şiirlerin değişik versiyonları ile gayr-i ahlaki arzular ve içki ile dolu olduğunu, mektepsiz feylesofların türediğini ve para karşılığı yapamayacakları işin olmadığını belirtir.⁵ Mütefekkirlerin dini doğru anlayamamış olmalarından⁶ ve âlimlerin dertsiz oluşlarından da şikâyetçi olmaktadır.⁷

Akif, Süveys'in açılması gibi zamanın önemli projelerinin omuz gücü ile değil fenle gerçekleştiğini, bu fenni elde etmenin de kolay olmadığını, bunun için birçok fedakârlıkta bulunulması gerektiğini, ancak müctehidlerin bunu düşünmediklerini ifade etmekte,⁸ bizim milletimizin ise, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden istifade edilmesinden ziyade, hayatı akışına bıraktıklarını belirtir.⁹

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Düz. M.Ertuğrul Düzdağ), Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s.. 243.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 152-153.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 145-146.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 166.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 167.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 168-169.

⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 147, 238.

⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 240.

⁹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 288.

Akif, özellikle Avrupa ülkelerine hali ıslah etmek üzere tahsil için gönderilen kimselerin de toplumun yenilenmesi için yeterli olmadıklarını, bilakis olumsuz yönde etkiler gösterdiklerini belirtmektedir. Buralarda tahsil gören kimselerin, dini gerilemenin nedeni görüp hedef olarak seçtiklerini, kadınlara yönelik bir takım toplumla bütünleşmeyen politikalar ürettiklerini, toplumun geri kalmışlığını yanlış nedenlerde aradıklarını belirtmektedir.¹

Mehmet Akif Ersoy'un geri kalmışlığın bir nedeni olarak da medreselerin zamanın icabına uygun bir şekilde hareket etmemelerini ve bunda da ısrarcı olmalarını gösterir.² O, sadece medreselerin değil diğer eğitim kurumlarının da yetersizliğinden bahsetmektedir. Mülkiye, tıbbiye, bahriye, baytar mektebi, ziraat mektebi, mühendishane gibi eğitim kurumlarının kalifiye eleman yetiştirmekte yetersiz olduklarını belirtmekte ve bu durumun bizi dışarıya bağımlı hale getirdiğini, kendi toplumsal problemlerimizi kendimiz çözemez hale geldiğimizi ifade etmektedir.³ Genel olarak ilmiye sınıfının *bayağılığından* ve fetva sınıfının *ümmiliğinden* veya yetersizliğinden bahseder. Akif'in detaylı bir şekilde açıklamamakla birlikte dikkat çektiği bir diğer problem de ilmiye sınıfının belli çevrelerden türemesi ve adeta soya çekim kanuna göre hareket edilmesidir.⁴

Akif eğitim felsefesini de eleştirmektedir. Nitekim ona göre, devletimizin çökmeye yüz tutmasının asıl nedeni, beşikten itibaren çocukların kulaklarına fısıldanan ve daha sonra öğretmenler, yazar ve devlet adamları tarafından işlenen karamsarlık ve korkak bir hayat ve eğitim felsefesidir.⁵

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 149-150.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 348.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 350-351.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 145-146.

⁵ Mahmut Babacan, "Burdur Milletvekili Mehmet Akif'e Göre Eğitim ve Kalkınma", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 459.

Mehmet Akif Ersoy'un toplumun gerilemesinde dikkat çektiği bir başka husus da sosyal kurumların yeterli niteliğe sahip olmamalarıdır. Bu tespiti eğitim kurumlarına yönelik olarak yaptığı gibi, diğer sosyal kurumlara yönelik olarak da yapmaktadır. O gerekli sosyal kurumların ya kurulmadığını ya da yeterinde kurumsallaşmadığını belirtmektedir. Kışla, daire, medrese, mektep gibi kurumların yeterli niteliğe sahip olmadığını belirtmektedir.¹ Sanayinin battığını, ticaretin öylesine olduğunu, ziraatın ilkel şartlarda yapıldığını ifade eder.² Akif toplumsal yenilenmeyi sağlayacak sosyal kurumların oluşturulmadığı ya da düzenlenemediği gibi onun yerine toplumu öldüren kurumların oluştuğunu belirtir. Bu kurumların başında da kahvehaneleri sayar. Kahvehanelerin *millet-i merhumeyi* derde uğrattığını ve düşünme kabiliyetini yok ettiğini belirtir. Kahvehaneleri ve meyhaneleri maddi ve manevi bütün kötülüklerin olduğu yerler olarak görür. Tembellik ve işsizlerin yatağı olarak değerlendirir.³ Ayrıca o, meyhane isimli şiirinde aslı vazifeleri ile ilgilenmeyip, gününü meyhane köşelerinde geçiren birisinin oluşturmuş olduğu sosyolojik problemlerden bahsetmektedir. Bu problemlere tüme varım yöntemi ile yaklaşmakta ve bu kurumlar ile toplumun temel dinamiği olan aile yapısının bozulduğuna dolayısıyla toplumsal ahlakın tefessüh ettiğine işaret etmektedir.⁴

Akif döneminde yaygınlaşan ve Osmanlı devletinin kurtuluşunda ön plana çıkan akımlardan birisi olan milliyetçilik mefhumunu da eleştirmektedir. O, birbirinden farklı kavimleri bir arada tutan İslam'ı temelinden yıkacak şeyin kavmiyetçilik olduğunu ve bunun bir an olsun unutulmaması gerektiğini belirtir. Kavmiyetçilik ile milletin

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 145-146.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 238.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 101, 211.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 32-36.

kalkınamayacağını, eğer bu davada ısrar edilirse, *ecnebilerin* mülkün yegâne sahibi olacaklarını belirtir.¹

Toplumda yaygınlaşan tembelliğin de gerilemenin önemli toplumsal nedenleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Toplumda var olan sıkıntıların *murdar ataletten* kaynaklandığını ifade eder.² Geleceğe karamsar bakılmasını ve buna mukabil *ye'se kapılarak azmin bırakılmasını* eleştirmekte ve bunun imanı olan kimselere yakışmadığını, insanların çalışılması gereken vakitte gayret etmeleri gerektiğini belirtmektedir.³ Aynı zamanda tüm İslam coğrafyasında bütün olumsuzluklara rağmen herhangi bir hareketliliğin olmamasından, ümmetteki bütün kanın adeta uyuşmuş gibi olmasından da yakınmaktadır.⁴ Ayrıca Akif, toplumsal duyarsızlıktan yakınmakta, sosyal sıkıntılar karşısında vurdumduymazlıktan gelindiğini, susmanın daha evla kabul edildiğini belirtir.⁵ Genel olarak tüm şark diyarının toplumsal sıkıntılar ile dolu olduğunu belirtmektedir.⁶

Akif'in Osmanlı saltanatını da eleştirdiği görülmektedir. Nitekim o saltanat adına bir takım maskaralıkların yapıldığını, başta bulunanların kukla konumunda olduğunu ve devlet yönetiminde bulunanların da nitelik bakımından problemlili, liyakatsiz kişilikler olduğunu belirtmektedir.⁷

Akif'in toplumsal gerilemeye neden olan zihniyet dünyasını esas alarak toplumsal bir sınıflama yaptığı, dört tip farklı zümreden bahsettiği görülür. Buna göre birinci zümreyi, günü kurtarma derdinde olan ve kaderci bir anlayışla hareket edenler oluşturmaktadır. İkinci zümreyi ise, yeis içerisinde olanlar ve

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 161-162.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 238.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 59, 185-186, 424.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 369.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 192.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 411.

⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 145-146.

çalışmanın bir sonuç getirmeyeceğine inananlar oluşturmaktadır. Üçüncü zümreyi ise, münevver denilen gençler oluşturmaktadır. Onlar toplumsal değerlerle bağdaşmayan bir takım gayr-i ahlaki davranışlar sergilerler. Dördüncü zümre ise, sefahat içerisinde yaşayan, kendisini sıkıntıya sokmayan, zevkinden hiçbir zaman ödün vermeyen kimselerden oluşmaktadır.¹

Mehmet Akif Ersoy'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlayan nedenlerden birisi de taklitçiliktir. Çünkü batı taklit edilmeye çalışılırken Osmanlıyı ayakta tutan değerlerden vazgeçilmiştir.² Ancak şunu da belirtmek gerekir ki o komplike taklitçilik yöntemine karşı olmuştur. Bir bütün olarak taklidi reddetmemiş milletin selameti için bazı unsurların taklit edilebileceğini ifade etmiştir. Bunu Japonya örneği ile açıklamaktadır. Onlar manevi kültür unsurlarıyla *fenni* birbirinden ayırarak, seçmeci bir tavırla Avrupa'nın sadece fennini almışlardır. Fakat moda şeklinde gelen, milli bünyelerine uymayan, örflerine ahlaklarına aykırı şeyler ise, kapıdan içeri alınmamıştır.³

Dinî Nedenler

Hüsnü Ezber Bodur, Akif'in ülkenin içinde bulunduğu içtimai ve ruhi buhranın başlıca sebebi olarak, milli ruhun en büyük kaynağı olan ulvi duyguların zedelenmesi, dinsiz bir zümre ile batıl inançları din sanan kitlenin karşı karşıya bulunmasını gösterdiğini belirtir.⁴ Bodur'a göre Akif, yanlış bir kadercilik anlayışını, İslam'ın aslından ve ruhundan uzaklaşılmasını, İslam'ın özünde olmayan bidat ve

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 251-252.

² Cem Doğan, "II. Meşrutiyet'te Tartışılan Fikir Akımları ve Mehmet Akif Ersoy'un İslamcılığa İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 410.

³ Bayyigit, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", s. 59.

⁴ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 27.

hurafelerin İslam'danmış gibi addedilmesini Müslümanların geri kalmalarının sebepleri arasında görür.¹

Akif, din alanındaki sapmalar ve yanlış yorumlarla, kaderci ve tevekkül anlayışının toplumda gerçek anlamından farklı bir şekilde yayılmasının toplumsal gerilemenin başlıca dinî nedenleri arasında yer aldığını belirtir. Nitekim bir takım bilimsel olayları halkın cehalet, nifak ve ahlakî problemlerden dolayı farklı yorumladıklarını belirtmekte ve bilimsel olmayan yöntemler benimsediklerini ifade etmektedir. Buna ay tutulmasının şeytani bir olay olduğu kanaatinde olan halkın bazı uygulamalarla onu kovmaya çalışmalarını örnek olarak vermektedir.²

Diğer bir dinî neden olarak da din adamlarını göstermektedir. Onların din anlayışları yüzünden milletin hayrı için düşünülen her şeyin bidat olarak adlandırıldığını, dini değerlerin değiştirilmesi ve tarzının ise adeta sünnet gibi algılandığını, okuttukları ilimlerin artık faydasız olduğunu belirtmektedir.³

Akif, tipolojik bir din tanımlamasında da bulunmakta ve bunu görenek olarak tarif etmektedir. Onun din tipolojisi genel tipolojik bir tanımlama olmayıp, toplumun gerilemesinin nedenlerinden olan din ve dindarlığı kapsamaktadır. Ona göre, herhangi bir ilmî temeli olmayan, bilgisizce ve dedelerinden gördükleri gibi yaşadıklarını ifade edenler görenek (geleneksel) dindarlarıdır. Bu tanımlamayı Çin ve Mançurya'da bulunan dindarlar için yaparken, İslam âleminin genel olarak aynı devasız derde duçar olduğunu belirtir.⁴

Dinî nedenlerden birisi olarak da dinin doğru olarak anlaşılmasını gösterir. Ona göre eğer din doğru olarak bilinseydi Müslüman dünyası bu kadar *sersemlik* içerisinde olmayacaktı.⁵ Özellikle Çin'deki Müslümanları örnek vererek adetlerinin genel

¹ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 29.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 151.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 151-152.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 152-153.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 152-153.

olarak Mecusi adetlerine yakın olduğunu ve okudukları Kuran'ı anlamadıklarını, şahadetlerinin dahi garip olduğunu belirtir.¹

Akif süreç içerisinde oluşan din işleri ile dünya işlerinin ayrılması fikrini de kabul etmemektedir. Bu düşüncenin İslam ümmetinin geri kalmasına neden olduğunu belirtmektedir.²

Akif'in toplumsal gerilemenin en önemli dinî nedenlerinden birisi olarak da toplumda oluşan hurafeleri gösterdiği görülür. O bir takım uygulamaları sayarak bunları hurafe olarak kabul eder ve bunların insan niteliğinin düşük olmasından kaynaklandığını belirtir.³

Akif kader kavramının yanlış anlaşıldığını belirtmektedir. Toplumun diğer toplumlar karşısında geri kalmasının *kader* olarak ifade edilmesinin yanlışlığına değinmekte ve insanın iradesine dikkat çekmektedir.⁴ Toplumda var olan kader anlayışının *şer'a bühtan* olduğunu belirtir.⁵

Akif'e göre toplumun geri kalmasında etkili olan dini nedenlerden birisi de *tevekkül* kavramının yanlış anlaşılmasıdır.⁶ Akif, yaşadığı toplumun "tevekkelnâ- tevekkül ederiz" diyerek ilimden, irfandan ayrı kalmanın sonucunda Müslümanların dünyanın en cahil topluluğu haline geldiğini söyler.⁷ Ona göre tevekkül imanın şiarlarından ve *kahraman-ı fezâil* denilse şayandı. Ancak ruhuna zerk edilen meskenet ile memleketin harap olmasına neden olmuştur.⁸ Nitekim dinin çalışmayı emretmesine rağmen tevekkül anlayışı ile bundan uzaklaşıldığını belirtmektedir.⁹ Diğer taraftan toplumdaki var olan tevekkül anlayışı sayesinde insanların adeta tevekkülü

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 153.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 212.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 226, 229.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 229.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 231.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 276, 424.

⁷ Adem Esen, "Safahat'ta İktisatla İlgili Konular", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, s. 276.

⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 233.

⁹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 229.

tahakküm haline dönüştürmelerini hicvedici bir üslupla eleştirmektedir. İnsanların yanlış tevekkül anlayışı sayesinde günlük işlerinin hallini dahi Allah'tan beklediklerini, bunun şirk olduğunu ve iman ile bağdaşmayacağını belirtir.¹ Toplumda var olan tevekkül anlayışının hüsrân içinde hüsrân olduğunu belirtir.² Akif aynı zamanda toplumda oluşan bu tevekkül anlayışının bilinçli bir politikanın ve oynanan oyunların ürünü olduğunu belirtir.³

O, dinin temel değerlerinden uzaklaştırıldığını, kitabın, sünnetin, icmânın bir kenara bırakılarak, bir takım maskaralıklarla avamın aldatıldığını, Nebî'ye atfen sevap beklentisi içerisinde hadis uydurmalarında bulunulduğunu belirtmektedir.⁴

Akif'in tasavvufî yaklaşımların da toplumda gerilemelere neden olduğunu belirttiği görülmektedir.⁵ O toplumsal gerilemeye neden olanın tasavvuf adı altında oluşmuş, yanlış inanç ve ibadet usulleri ile dolu olan taassuptan kaynaklandığını belirtmektedir.⁶

Mehmet Akif Ersoy'a Göre Kalkınmanın Dinamikleri

Akif, Türk milletini yükselten değerleri ve geriletken sebepleri iyice teşhis eden ve geçici olmayan çareleri gösteren bir mütefekkir olarak kabul edilmektedir.⁷ Mehmet Akif dünyanın ahiretten ayrı ve ilgisiz olmadığı düşüncesini ısrarla vurgular. Ahiret hayatının ancak bu dünya ile bir anlam kazanacağını ifade ederken dünyanın küçümsenmesini ve hafife alınmasını eleştirir.⁸ Toplumsal değişme ve ilerlemenin ferde ve topluma hayat veren İslami düşüncenin rehberliğinde geliştirilen teorilerin pratiğe aktarılmasıyla mümkün

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 229-230.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 231.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 233.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 236.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 323.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 484.

⁷ Suat Yıldırım, "Mehmed Akif'in Kur'an Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1988), s.1.

⁸ Karaoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar ve İktisat Tasavvuru", s. 77.

olabileceğine inanmış bir aydındır.¹ Akif, düşünce yapısında hür ve irade sahibi olan insanın yeteneklerini rahatça ve özgürce gelişmesine elverişli ortamların meydana getirilmesiyle toplumsal ilerlemenin mümkün olabileceğini ifade etmiştir.²

Akif'in toplumsal gerilemeye neden olan unsurları saymakla kalmayıp aynı zamanda bunlara yönelik çözüm önerilerinde de bulunduğu görülür. O, ilim terakki ve din bağlamında konuyu uzun manzumelerinde işler ve "sırr-ı terakki"nin her milletin öz benliğinde saklı olduğunu Japonları örnek vererek anlatır. Ancak o, taklidin her noktada olmaması gerektiğini belirterek bir yanda dini engel gören ve sığ bir batı taklidine yönelen, diğer yanda İslam'ın ruhunu doğru kavramadığı için batının eserlerini ve deneyimini düşman sayan her iki anlayışı da yerer.³ Akif'in *Sırat-ı Müstakim*'e gelen ve 1911 yılı İstanbul'unda salgın olan kolera için eskiden olduğu gibi para ile hafızlar tutularak ülkede dolaştırılmasını devlete öneren bir mektuba verdiği cevaba dikkat çekilir. Akif'in cevabında hastalıklar için tıbbın gereklerine başvurmak gerektiğini söylemesi, dönemin diğer Müslüman aydınları gibi kendisinin de sekülerizmin tam merkezinde konuşması biçiminde yorumlanır.⁴ Bu aynı zamanda Akif'in toplumsal olaylara bakış açısını ifade etmesi bakımından da önemlidir. Zira o bilimsel yöntem ve teknikleri öncelemekteydi. Diğer taraftan insanın madde, çevre ve zamana karşı tutum davranışlarını belirleyen "iktisadi ahlakı" Akif'in fikri hayatında önemli bir yer tutar.⁵

Akif'e göre bilimsel ilerleme, istikrarlı bir medeniyeti sağlamak için belki gerekli ama yeterli değildir. Medeniyet teşkilinde özellikle adalet, hürriyet, merhamet gibi yüce değerleri sağlamada din ve

¹ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 23.

² Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 25.

³ Karaoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar ve İktisat Tasavvuru", s. 82.

⁴ Karaoğlu, "II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar ve İktisat Tasavvuru", s. 83.

⁵ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 26.

onun ahlaki emirlerine gerek vardır. Zaten Asım'da "fazilet" ve "marifet" ile bu ideal özetlenmiştir.¹

Mehmet Akif'in şiirlerinde genel olarak çalışmaya ve azme yönelik toplumsal motivasyonu ön plana çıkardığı görülmektedir. Çalışmanın ayıp ve günah olmadığını, uzuvları sağlam ve çalışır vaziyette olan bir kimsenin dilencilik yapmasının asıl günah ve ayıp olduğunu,² ısrarın sonucunda dağların dahi sökülebileceğini,³ çalışmayıp yolda beklemenin intihardan farksız olduğunu⁴ ifade ederken asıl amacının motivasyon olduğu görülmektedir. Akif'in zaman zaman kaderci bir anlayış ile hareket ettiği düşünülebilir.⁵ Ancak onun genel olarak cebri, yaygın olan tevekkül anlayışı ve determinist yaklaşımları eleştirdiği, buna mukabil aktif insan unsurunu benimsediği görülmektedir. Onun gayretsiz bir şekilde bekleyen kimseleri de hakaret derecesine varan ağır ithamlarla eleştirdiği görülmektedir.⁶ O, *binâ-yı milleti i'lâ eden temelin sağlam olduğunu, çalışma sayesinde kurtulacağımızı vurgulamakta*⁷ ve aynı zamanda çalışmanın belli bir emele yönelik olması gerektiğini de belirtmektedir.⁸ Diğer taraftan o *Müsevvifler için dünyâda mahvolmak tabî'dir* demektedir.⁹

Akif kalkınmaya örnek olarak Japonları vermektedir. Onların *din-i mübinin* bütün emarelerini taşıdıklarını¹⁰ yapılabilecek her türlü fedakârlığa *hususî ihtirasları söyletmiyerek* seve seve hazır olduklarını¹¹ belirtmektedir. Onların bir diğer özelliklerinin de batının kıymetli olan unsurlarının alındığını ve toplumsal kabul gördüğünü, moda

¹ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 27.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 21, 236.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 24-25.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 25.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 23.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 26.

⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 242.

⁸ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 58-59.

⁹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 128.

¹⁰ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 153.

¹¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 154.

adı altında gelen *seyyienin* de kabul görmediğini,¹ garbın yalnız ilmî yönünü tercih ettiklerini belirtmektedir.² Bizim de aynı şekilde kalkınmanın sırrını kendi iç dinamiklerimizde aramamız gerektiğini, garbın ilim ve sanatını alıp, çok çalışmak suretiyle kalkınabileceğimizi belirtir. Ona göre ilim ve sanatın milliyeti olmaz. Ancak, bu ilim ve sanatın *mahiyet-i ruhiye* kılavuzluğunda değerlendirilmesi gerekir.³

Akif, kalkınma için toplumsal sorunların yeterince tahlil edilmesinin önemine işaret etmektedir. Ona göre eğer toplumsal sorunlar doğru bir şekilde teşhis edilirse, onların çözülmesi kolay olacaktır. Ancak bu sorunların çözülmesi için ümitsizliğe kapılmadan, feryat ve matem bir kenara bırakılıp, gözyaşı yerine ter dökülmesi gerekmektedir.⁴

Ayrıca o, kalkınma için azmi önemli bir faktör olarak görmektedir. *Âtiyi karanlık görerek azmi bırakmak ona göre, alçakça bir ölümdür.* İmanı olan kimselerin bu bataklığa düşmeyeceğini, kurtulmaya azminin tükenmeyeceğini belirtmektedir. Feryat ile kurtulmanın mümkün olmayacağını, ancak azimle ayağa kalkılabileceğini ifade etmektedir.⁵ Bunun için garbın gayretinden örnekler vermekte, artık arza kani olmadıklarını semâya hükmetme gayreti içerisinde olduklarını belirtmektedir. Oysa yerinde sayan şarkın bu gidişatla tarihte yerinin kalmayacağını söylemektedir.⁶

Akif yanlış kader ve tevekkül anlayışının geri kalmışlığın önemli nedenleri arasında olduğunu belirtmekteydi. O hakiki tevekkül anlayışının kalkınmadaki yerine ise vurgu yapmakta ve tevekkülün

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 154.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 155.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 170.

⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 165.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 185-186.

⁶ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 225.

azmi teyit etmesi gerektiğini, tevekkül ile azmin imanî bakımdan eşit olduğunu vurgulamaktadır.¹

Akif'in üzerinde durduğu önemli hususlardan birisi de, toplumsal işbölümüdür. *Olursa bir kişinin koltuğunda on karpuz, öbür gelişte de mümkün değil selametimiz! Yazık yazık ki, bu yüzden bütün felaketimiz demektir.* O işin ehlinin ortaya çıkması gerektiğini, aksi halde ehli olmayan ve her işe soyunan insanların türediğini ifade etmektedir.² Akif milletlerin selameti için marifet ve fazilet olmak üzere iki kudrete ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Marifetin ahaliye saadet vereceğini, faziletin ise tüm sebepleri memleketin yükselmesi için sarf edeceğini belirtir. Bu ikisinin birbirinden ayrılması ile de kalkınmanın mümkün olmayacağını, zaafa düşüleceğini belirtmektedir.³

Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar demesine rağmen bu, medeniyet düşmanlığı değildir. Akif bununla, daha çok doğuyu istilaya hazırlanan emperyalist batıdan nefreti ifade etmektedir.⁴ Onun kalkınma için bir diğer önerisi de batının ilim yönünün taklit edilirken takip edilmesi gereken yöntemdir. Nitekim o üç yüz yıl daha önde olan batı ilminin kazanılması için gece gündüz çalışılması ve fen ilminin ülkemize getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵

Akif'in tüm çabası İbn Haldun'un deyimi ile güçlü bir asabiyet duygusunun yaratılması şeklinde hülasa edilebilir.⁶ Mehmet Akif Ersoy İslam birliğine vurgu yapmaktadır. O kavmiyetçiliğin ortadan kaldırılması, tutulan gaye için yekpare olunması gerektiğini söylemektedir. *Post* için oluşturulan kavgada milletin birlik ve beraberliğinin yok edildiğinden şikâyetçi olmaktadır.⁷

Akif'in dikkat çektiği bir başka husus da havassın geri kalmasıdır. Hatta o ilmiye sınıfı ile avamın arasının açık olduğunu

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 234-235.

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 240.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 403.

⁴ Esen, "Safahat'ta İktisatla İlgili Konular", s. 264.

⁵ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 404.

⁶ Bodur, "Akif'e Dini Sosyolojik Bir Bakış", s. 27.

⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 183-184, 419.

belirtmekteydi. Bütün sıkıntıların ana kaynağının da cehalet olduğunu ifade etmekteydi. Buna yönelik olarak, mahalle mekteplerinin açılması¹ ve halk ile aydın sınıfı ikileminin çözümüne yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre sosyal gelişme, barış ve terakki için, öncelikle aydınlarla halk arasında sağlıklı bir iletişimin tesisi şarttır. Bunun için aydın zümre, yenileşme adı altında din düşmanlığından vazgeçmeli, halktan kopuk, ona yabancı düşünce ve politikalar üretmeyi/dayatmayı terk etmeli, aydın-halk bütünleşmesi mutlaka sağlanmalıdır.² O'na göre dinle eğitimin aynı hedefe odaklanmasının en güzel örneği Almanya'dır.³

Sonuç

Son dönem yetişmiş olan önemli düşünürlerimizden birisi hiç şüphesiz Mehmet Akif Ersoy'dur. Onun çalışmalarında genel olarak toplumsal problemlerle ilgilendiği görülmektedir. Son dönem yetişen diğer düşünürlerimiz gibi o da Osmanlı'nın dolayısıyla İslam âleminin geri kalmışlığından yakınmakta ve bunların sebepleri üzerinde durmaktadır.

Akif'e göre toplum olarak geri kalınmasının en önemli nedenlerinin başında cehalet gelmektedir. Memlekette medrese ve mekteplerin yeterince açılmaması ve var olanların da problemlerle dolu olmasını toplumsal bir problem olarak tespit etmektedir. Ayrıca ilmiye sınıfının niteliğinin yanında toplumsal problemleri kendilerine dert edinmemelerini ve bir takım nedenlerden dolayı ilmiye sınıfı ile halkın arasının açık olmasını da toplumsal bir problem olarak ortaya koymaktadır. Aynı şekilde yurt dışında eğitim görenlerin de toplumsal problemlerin kaynağını yanlış yerlerde aradıklarını ve toplumu yönlendirmekte yetersiz olduklarını ifade etmektedir.

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, s. 243.

² Bayyigit, "Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu", s. 62.

³ Esen, "Safahat'ta İktisatla İlgili Konular", s. 261.

Akif genel olarak geri kalmışlığın birçok toplumsal nedenini saymaktadır. Yeis, azimsizlik, çalışmaya olan isteksizlik, kavmiyetçilik, tefrika bunlardan bazılarıdır. O aynı zamanda toplumsal kurumların kurulamaması, var olanlarının ıslah edilememesi ve kahvehane, meyhane gibi toplumsal problemleri artırıcı kurumların türemesinden de şikâyetçi olmaktadır.

Akif'in üzerinde durduğu önemli problemlerden birisi de yönetsel problemlerdir. Nitekim o, yönetime nitelik bakımında problemlili ve liyakatsiz insanların getirildiğini, bunun da toplumsal sorunların artmasına, toplumun geri kalmasına neden olduğunu belirtmektedir. Mehmet Akif'e göre geri kalmanın en önemli nedenlerinden birisini de dinî problemler oluşturmaktadır. Ona göre dinin yanlış anlaşılması, dinî değerlerden uzaklaşılması, tevekkül, kader gibi kavramların yanlış uygulanıyor olması geri kalmışlığın en önemli dinî nedenleri arasında yer almaktadır. Onun bu bakış açısı ile Ülgener'in bakış açısının benzerlik arz ettiği görülmektedir. Nitekim onun bu görüşü Ülgener'in iktisadi ahlak ile iktisadi zihniyet ayrımında kendisini göstermektedir. Akif'e göre problem, iktisadî ahlaktan değil iktisadî zihniyetten, dindarların tutumlarından kaynaklanmaktadır.

Akif sadece sosyal problemleri saymakla kalmamış aynı zamanda bu sosyal problemlerin çözümüne yönelik de öneriler getirmiştir. Ona göre her milletin yükselmesini sağlayacak olan unsurlar kendi benliğinde mevcuttur ve din ile dünya işleri birbirinden ayırt edilemez. Eğitim kurumlarının ıslah edilmesi ve yaygınlaştırılması, toplumsal motivasyonun artırılması, Avrupa'nın ilerlemesini sağlayan unsurların taklit edilmesi ancak milli bünyemize uymayacak olan unsurların ayıklanması, yanlış din algısının düzenlenmesi, tefrikanın kaldırılarak birliğin sağlanması bunların arasındadır.

Kaynakça

- Arslan, Mahmut, "Türkiye’de İslam ve Çalışma Ahlakı Değerleri". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1, 2 (2003), s. 7-21.
- Arslantürk, Zeki, "Mehmet Âkif’te İctimaî Nizam", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2,1(1989), s. 101-116.
- Ayan, Ekrem, *Mehmet Akif Ersoy Hayatı*. http://www.mehmetakifersoy.com/makale_detay.php?makaleid=134. Er. Tar. 01.02.2014.
- Babacan, Mahmut, "Burdur Milletvekili Mehmet Akif’e Göre Eğitim ve Kalkınma", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 455-465.
- Bayyigit, Mehmet, "Mehmet Akif’te Din ve Toplum Sorunu", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1999), s. 53-68.
- Bodur, Hüsnü Ezber, "Akif’e Dini Sosyolojik Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1997), s. 21-29.
- Doğan, Cem, "II. Meşrutiyet’te Tartışılan Fikir Akımları ve Mehmet Akif Ersoy’un İslamcılığa İlişkin Görüşleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 401-415.
- Düzdağ, M.Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- Erkal, Mustafa E., "İktisat Kaynaklı Misyonerlik ve Diyalog", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 34 (2006), s. 1-7.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Düzyazılar, Makaleler, Tefsirler, Vaazlar* (Haz. A.Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Safahat* (Düz. M.Ertuğrul Düzdağ), Nesil Yayınları, İstanbul 2011.
- Esen, Adem, "Safahat’ta İktisatla İlgili Konular", *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 261-294.
- Kara, İsmail, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, I-III, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

- Karakoç, Sezai, *Mehmed Akif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 2007.
- Karaoğlu, Ömer, “II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar ve İktisat Tasavvuru”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 41 (2009), s. 73-98.
- Kılıç, Ahmet Faruk, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, Değişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Meşe, İlknur, “Modernleşme Sürecinde Türk Siyasal Kimliklerinde Muhafazakâr ve Yenilikçi Tavrılar”, *Muhafazakâr Düşünce*, 3.9-10(2006), s. 125-147.
- Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, Dergah Yay., İstanbul 2006.
- Ünsal, Fatma Bostan, “Mehmet Akif Ersoy”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık* (Edt. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), I- IX, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 72-95.
- Yıldırım, Ergün, “Toplumsal Gelişme Açısından Protestanlık ve İslam”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2005), s. 51-64.
- Yıldırım, Suat, “Mehmed Akif’in Kur’an Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1988), s. 1-17.